

Sprava z mrtvimi ob pravem breznu domobrancev

IVAN PUC Foto: PRIMOŽ LAVRE, BOBO IN LUKA ROZMAN
ivan.puc@reporter.si

Na ostankih žrtev, vrženih v jamo pod Mačesnovo gorico (bilo naj bi jih okoli 1500), leži še nekaj metrov nasutja, ki naj bi ga odstranili letos in nato začeli prekop žrtev. Kot kaže, bo zaradi koronakrize to delo opravljeno prihodnje leto.

DEJSTVA

1500

naj bi bilo žrtev, ki ležijo v breznu pri Mačesnovi gorici

30.000

ljudi se je udeležilo pogrebne maše ob breznu pod Krenom

2000

ljudi se v zadnjih letih udeleži roške maše

Pred skoraj tridesetimi leti, 8. julija 1990, je bila ob breznu pod Krenom prva žalna slovesnost in simbolni krščanski pogreb za 12.000 po vojni pobitih domobrancev in civilistov. Letošnja obletna maša minulo soboto je potekala z manjšimi številom vernikov in vabljenih ob breznu pri Macesnovi gorici – prvič na resničnem mestu poboja Slovenske narodne vojske.

TV Slovenija maše ob 75-letnici revolucije in množičnih pobojev – daroval jo je ljubljanski nadškof metropolit msgr. Stanislav Zore ob somaševanju duhovnikov – ni neposredno prenašala. Takrat je prenos komentiral Mariborčan Franček Jauk. Govornik po maši je bil predsednik predsedstva Milan Kučan, v soboto pa sta – o čemer so se dogovorili šele nekaj dni pred slovesnostjo – maši sledila nagovora predsednika republike Boruta Pahorja in premierja Janeza Janše. K besedi je predsednika vlade in države kot prireditelj povabila Nova slovenska zaveza. Ta politikov do zdaj ni posebej vabila, njen predsednik Matija Ogrin nam je kratko pojasnil, da je situacija tokrat drugačna, v njunem nastopu vidi priložnost, da predstavnika države »premerita daljo in nebesno stran slovenske poti k narodni spravi«.

Pogrebna in spominska sveta maša – ne pravna slovesnost

Maši in pokopu žrtev pred tremi desetletji se vztrajno daje pridevnik pravna. Nova slovenska zaveza kot soorganizator obletnih maš oziroma slovesnosti zavrača to poimenovanje, ima ga za manipulativno in zavajajočo interpretacijo, ker sta si pred 30.000 ljudmi roke podala ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in nekdanji šef partije. Pred dvema mesecema je bil Milan Kučan izvoljen za predsednik predsedstva.

Tudi takratni Šuštarjev tajnik ljubljanski pomožni škof Anton Jamnik nas je v pogovoru pred časom opozoril, da v scenariju kočevske slovesnosti v naslovu stoji: *Spominska sveta maša in pogreb domobrancev in drugih žrtev vojnega in poveljnega nasilja*. Nadškof je v pridigi le dvakrat omenil spravo. Molimo za vse domobrance, ki so bili pobiti med vojno in po njej, za vse druge žrtve nasilja, za pomorjene družine, matere očete, otroke. Molimo tudi za vse partizane, je takrat dejal Šuštar. Tudi za vse Hrvate, Srbe in pripadnike drugih narodnosti. In posebej molimo za tiste, ki so prizadeli zločin.

Kočevska slovesnost torej ni bila pravna slovesnost, ampak pogrebna in spominska sveta maša. Je pa, pritrjuje Jamnik, pomenila spodbudo k spravi, pomembna je bila molitev, prizadevanje k enotnosti. »Pred nami je bil plebiscit, čakale so nas težke in usodne odločitve. Mnogi so bili proti samostojnosti, veliko jih je omahovalo, nekateri so na vse načine sejali strah, tudi mediji. Popkovina

s prejšnjim sistem je bila še trdna. Preveč ljudi je bilo s privilegiji, plačami in položaji nanj vezano.«

Če bodo govorili domobranci, Kučana ne bo

Sprava je po Jamnikovih besedah mogoča le med predstavniki dveh formacij, ki sta si med drugo svetovno vojno stali nasproti, to je partizani oziroma Zvezo združenj borcev in domobranci oziroma Novo slovensko zavezo; med stranema, ki sta bila v konfliktu vojne in revolucije. »Prevaro vidim v želji in manipulativnem enačenju Cerkve z domobranstvom. Pa saj vendarle vemo, da je bila večina partizanov vernih kristjanov. Cerkev moli za vse.«

Kaj se je torej dogajalo pred slovesnostjo in na njej? Po daljših pogovorih o poteku slovesnosti je bilo, tako nekdanji nadškofov tajnik, dogovorjeno, da bo govoril predsednik predsedstva Milan Kučan. Rečeno je bilo, da če bo govoril nekdo iz Nove slovenske zaveze, tam ne bo Kučana. Ali bi ne bilo najbolj logično, da bi, saj je šlo za simbolni pokop domobrancev, na žalni slovesnosti v Kočevskem rogu govorili le njihovi predstavniki in se tako lahko spominjali in se od njih poslovili? Nemara imate prav, nam je odvrnil Jamnik, a ne smemo pozabiti, da je bila to spominska pogrebna sveta maša ne samo za pobite domobrance, ampak za prav vse žrtve vojnega in poveljnega nasilja in pobijanja. »V tem smislu bi bilo morda najbolj logično, da so na slovesnost povabljeni prav vsi, ki želijo moliti ali pa se spominjati vseh žrtev vojnega in poveljnega nasilja. Seveda pa je prav in lepo, če na

slovesnost pridejo tudi najvišji predstavniki države, to je znamenje spoštovanja in pietete do mrtvih. Ampak brez takih in drugačnih govorov.«

Podajanje rok

Stisk roke med nadškofom Šuštarjem in predsednikom je potem vsa leta in še danes krožil in se neprestano pojavljal kot dogodek sprave, češ Kučan in Šuštar sta si simbolično segla v roke. To je tudi za škofa Jamnika čista manipulacija ali pa vsaj zelo pragmatično vsiljevanje nekega »spina«. »V tem je prevara. Šuštar je izrecno dejal, pokopavamo, molimo za vse žrtve vojnega in poveljnega nasilja. Vse!«

O okoliščinah rokovanja med nadškofom Šuštarjem in predsednikom predsedstva Kučanom lahko zvemo več v še ne izšli knjigi spominov Antona Drobničarja (1928–2018), nastali v sodelovanju s Francetom Pibernikom. Tednik Družina je v predzadnji številki objavil odlomek, ki se nanaša na 8. julij 1990. Drobničar pravi, da takrat ni bilo nobenega protokolarnega oziroma simbolnega podajanja rok. »Nadškof se je šel po opravljeni maši preobleč za oltar, nato se je v talarju vrnil na prostor, da bi poslušal Kučanov govor. Ko se je približal prednji vrsti, mu je stopil naproti Kučan in ga pozdravil s stiskom roke, kot se navadno pozdravljamo. To se je zgodilo tudi brez sleherne napovedi, skratka, to ni bilo nobeno pravno rokovanje.« Po Drobničarjevih spominih pa se je Kučan med mašo obredno pravno rokoval z nekdanjim domobrancom Pavletom Kogejem. Ta mu je namreč med pozdravom miru šel simbolno dat ro-

Ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar deli obhajalo med pogrebno mašo, 8. julija 1990, nedaleč od brezna pod Krenom.

ko v imenu pobitih. »In Kučan je Kogejevo roko sprejel. Žal o tem ni pisal noben novinar, tega ni pokazala nobena televizija, čeprav je šlo za rokovanje med bivšim šefom partije in preživelim domobrancem.«

Drobniča je zanimalo, ali bo Kučan po slovesnosti stopil k breznu pobitih, tako kot je storil nadškof Šuštar. »Kučan se ni potrudil tja, ni položil ene rožice ali prižgal ene svečke, ni se mu zdelo potrebno, a bi se ob tem množičnem grobu ustavil za eno samo minuto, ampak se je naglo odpeljal iz Roga.«

Nadškof Šuštar se je bal provokacij in groženj

Da Cerkev obreda pokopa ni opravila sama, ima Drobnič za politično gledano veliko napako nadškofa in Cerkev. Šuštar jim je leto pozneje priznal, da se je bal kakšnih večjih provokacij oziroma incidentov z borcevske strani. Zato slovesnosti ni tvegala brez državne udeležbe. Njegov tajnik škof Jamnik je v zborniku intervjujev Slovenija in pika pojasnjeval, da je bilo »takrat veliko groženj: da bodo prerezali kable za TV, da je podstavljena bomba, po gozdu je bilo veliko kriminalistov, češ da so gobarji. Vsi so se zelo bali, kako bo. Tudi nadškof.«

Zdenko Roter v *Padlih maskah* piše, da je pobudo za pravno slovesnost dala Spomenka Hribar, nadškof tajnik Anton Jamnik pa je v enem od pogovorov dejal, da je bila Hribarjeva večkrat pri nadškofu in usklajevala zadeve med njim in predsednikom predsedstva. K nadškofu je prenesla sporočilo, da če bo tam Nova slovenska zaveza, potem predsednik Kučan ne bo prišel. Razpravo v Kučanovem krogu (Zdenko Roter, Ciril Zlobec, Matjaž Kmecl, Lev Kreft) je Roter opisal s temi besedami: »Večinska odločitev je bila, da se koncept državno-cerkvene slovesnosti skupaj z verskim obredom in obema govorcevma sprejme, da pa sodelovanje Nove slovenske zaveze niti prostorsko niti časovno

ne more biti del slovesnosti.« Kot se spominja škof Jamnik, se je scenarij spremenjal, obveljalo pa je, da NSZ nima govora, prav tako pa tudi ne Zveza združenj borcev, pridiga nadškof, govor pa ima predsednik predsedstva.

Nazadnje pa so bili iz scenarija odstranjeni oboji: tako borci in predstavniki domobranskih žrtev. Nova slovenska zaveza je bila namreč kot društvo ustanovljena šele leto pozneje, maja 1991. Ko se je pripravljala roška maša in slovesnost o NSZ še ne bi smeli govoriti.

»Prišel je z vso svojo komunistično elito«

Kot je na slovesnosti leta 2009 dejal Anton Drobnič, so prosili Šuštarja za mašo in krščanski pogreb »naših bratov in sester, naših sobojevnikov proti totalitarnemu nasilju, za našo spravo z mrtvimi žrtvami revolucije«. Nadškof jim ni nič obljubil, dokler od komunističnih politikov ni dobil zagotovila, da se bo prireditve z javnim nastopom udeležil tudi tedanji najvišji oblastnik, vrhovni vojak revolucije. »Prišel je z vso svojo komunistično elito, imel nagovor izpod podobe Marije pomagaj, prvega pred svobodno in demokratično zbrano množico vernikov, nekomunistov, ki so po 45 letih smeli prvič javno žalovati za žrtvami komunistov. Kakšen nesmisel, kakšna zloraba žrtev in žalovanja! Prišli so, pokazali so se in se niso nikoli več vrnili. Od tedaj dalje smo žalovali sami s svojimi škofi in duhovniki. Noben predsednik republike – bili so že trije – se nam v Rogu ni več pridružil niti z oddaljeno besedo ali sočutjem. En sam predsednik državnega zbora, France Cukjati, in samo dva predsednika vlade, Lojze Peterle in dr. Andrej Bajuk, so od številnih dosedanjih predsednikov bili častne izjeme; tudi danes so tukaj z nami. Nikogar z vrha sodne veje oblasti se ne spomnimo, zlasti kričča pa je vedno bila odsotnost varuhov človekovih pravic.«

Predsednik republike Milan Kučan ob breznu pod Krenom. Spremljali sta ga žena Štefka in Spomenka Hribar.

NSZ želela, da države ne bi bilo zraven

Tokrat je bilo drugače, prišla in govorila sta Pahor in Janša. (Mimogrede, slednjega ni bilo na pokopu žrtev Hude jame v Mariboru leta 2016.) A vrnimo se v čas, ko je urednik glasila NSZ Zaveza Justin Stanovnik (1928–2019) pred dobrimi desetimi leti objavil korespondenco z nadškofom in obžaloval, ker se ni odločil podpreti njihovega predloga, da bi bila v Kočevskem rogu le maša in pokop, države pa bi ne bilo zraven. »Ni nam treba posebej praviti, da to ne bo pravna prireditev in celo ne pravna maša. Pokop je samo eno od potrebnih dejanj, morda prvo na dolgi poti k spravi. Sprava ni versko dejanje, temveč politično in kulturno ... Pogreb torej lahko opravimo takoj, na spravo pa bo treba počakati ... O tem govorimo zato, ker ne bi radi, da se mešata dve tako različni stvari, kot sta pogreb in sprava,« so opozarjali v NSZ. Nadškof je v odgovoru omenil ne le pogovor s predsedstvom, temveč tudi z »zastopniki borcev, ki so ga želeli«. Na naše vprašanje, kdo je prepričal Šuštarja, da ni upošteval njihove želje, je Stanovnik v intervjuju za *Reporter* odgovoril: »Ne vem, morda Spomenka Hribar. Gospod Šuštar nam tega ni povedal. Šel je na predsedstvo in predlagal sodelovanje na roški slovesnosti. Član predsedstva Ciril Zlobec je takrat kar naprej govoril o 'mojem prijatelju Šuštarju'. Le kako morata biti Šuštar in Zlobec prijatelja?! Prava komedija. Morda je tudi on posredoval med njim in predsednikom predsedstva Milanom Kučanom.« Šuštar je v slovesnosti videl priložnost za izkazovanje sobivanja, ki ne bi ostala brez sledi, je pojasnil Stanovnik in ugotovil, da se to kajpada ni zgodilo.

Rehabilitacija

Kot opozarjajo v NSZ, jih Kučan na slovesnosti ni ne omenil in ne pozdravil oziroma dal roke. »Ob simbolnem pogrebu svojih bratov in sobojevnikov nismo mogli spregovoriti niti najbolj običajne pogrebne besede spomina in slovesa,« se je takratnih časov spominjal Anton Drobnič. V omenjeni še ne izšli spominski knjigi pravi, da je bila slovesnost kot sprava z mrtvimi nekaj

Kongresni trg 30. maja 2015 s 167 farnimi spominskimi križi

Ljubljanski pomožni škof Anton Jamnik ima govorjenje o spravi slovesnosti za manipulacijo ali pa vsaj zelo pragmatično vsiljevanje »spina«.

Rokovanje med Kučanom in Šuštarjem po besedah Antona Drobničiča ni bilo nobeno pravno rokovanje.

izjemno veličastnega, pokazala je izjemno duhovno moč protikomunistične publike, ki je vendarle doživela svoje vstajenje, če pa ocenjuje celoto z današnjega vidika, so Kučan, komunizem in celotna kontinuiteta doživeli prvo in glavno rehabilitacijo. »To je eden od razlogov, da se je stara oblast tako hitro otrsela sestopanja in se vrnila na nekdanje pozicije.«

Natančne zgodovinske ali publicistične rekonstrukcije, kako je po številnih pogovorih in usklajevanjih prišlo do (spravne) slovesnosti pred tremi desetletji, še ni-mamo. Slovensko predsedstvo naj bi s Kučanom po volitvah začelo pogovore z borci in predstavniki Cerkve o tem, kako naj bi simbolično zaznamovali spravo, neodvisno od njih pa so se na Cerkev obrnili tudi nekdanji domobranci. Kučanu je šlo za Kočevski rog, kjer se je zadrževalo tudi vodstvo partizanstva, to je tudi poudarjeno v njegovem govoru. Kot je zapisal Justin Stanovnik, se je z njihove strani vse začelo nekega februarjskega večera 1990 na teološki fakulteti po predavanju, ki ga je imel poznejši urednik Zaveze o vprašanih sprave. »Po predavanju je Anton Drobnič sprožil misel, ki je bila med nami tudi sicer prisotna, da je nujno, da pomorjene javno pokopljemo. Na to pobudo se je odzval dr.

Janez Gril in nas obvestil, da v Cerkvi že tečejo pogovori o tej temi.«

Kučanov in Jančarjev Pridigar

Če je bil Kučanov govor po Drobničevih besedah porazen, je bil nastop kulturnikov »povsem mimo bistva«. Tudi Justin Stanovnik za literarne ustvarjalce, ki so takrat brali iz svojih del, ni našel presežka: »Čutili so, da spričo vsega, kar se je tam dogajalo, ne spadajo zraven. Zdi pa se tudi, da se sami niso trudili. To se je pokazalo tudi pozneje, ko domala nobeden od teh pomembnih ljudi, lavreatov in akademikov, ni nikoli tvegala dobre besede za te tako žaljivo pokončane slovenske vojaške. Ni bilo nobenega epa, nobenega romana, nobene velike slikarije, nobene črne maše, nobenega oratorija, nobene simfonije. Molk, kakor vseskozi prej.«

V avtobiografskem romanu Rekapitulacije pisatelj Jože Snoj pripoveduje, da je notranji minister Igor Bavčar novorevijašem poslal avtobus, da jih je popeljal na zborni prostor pred trnovsko cerkvijo na spravno komemoracijo. »Maševal in pridigal je nadškof Šuštar, spregovoril je Milan Kučan in dlje ko je, prebrisanec postbeograjski, dogodku in trenutku primerno parafraziral svetopisemskega 'Pridigarja', bolj je sredi

Oblastniki so jih pustili v zmoti

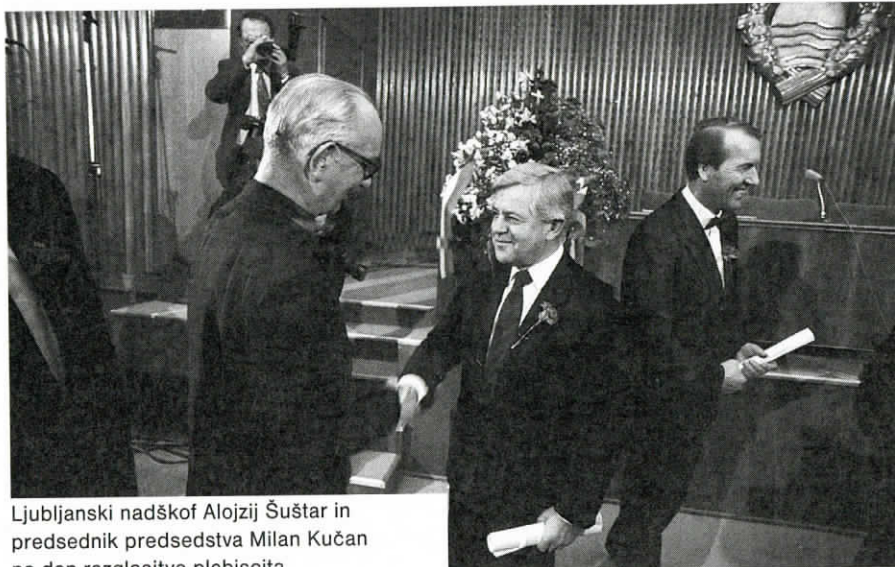
Predsednik NSZ Matija Ogrin: »Poslej bomo obhajali spomin na naše žrtve na kraju njihovega resničnega trpljenja.«

Kot nam je povedal predsednik Nove slovenske zaveze Matija Ogrin nameravajo slovesnost od zdaj naprej prirejati ob breznu pri Macesnovi gorici in tam tudi urediti kapelo. Poznavalci na primer opozarjajo, da to ne bo preprosto, pa ne le zaradi birokratskih ovir, težava naj bi bilo parkiranje, premalo prostora za večjo število obiskovalcev. Skoraj trideset let smo prihajali žalovat in obujati spomin k napačnemu breznu, pravi Ogrin. »Oblastniki, ki so si slovesnost po maši leta 1990 prisvojili, so to vedeli, a so nas pustili v zmoti. Toda resnica je prišla neizprosno na dan. Poslej bomo obhajali spomin na naše žrtve na kraju njihovega resničnega trpljenja.«

Že pred časom je predsednik vladne komisije za reševanje vprašanih prikritih grobišč Jože Dežman nikalno odgovoril na vprašanje, ali je mogoče, da komunistična stran ne bi vedela, kje v Rogu je bil kdo umorjen. V Padlih maskah Zdenko Roter piše, da sta z ženo dobri dve leti po kočevski slovesnosti na partizanski prireditvi na Gorjancih srečala vinjenega znane partizanskega poveljnika, ki je »odprto povedal, da je tudi on streljal pod breznom v Macesnovi gorici v Kočevskem rogu, in to tako, da so mu kurirji podajali polne brzostrelke, da je lahko ubijal nepretrgano.«

nas, na nastop čakajočih, jemálo Jančarja – svojim ušesom ni mogel verjeti, da poslušá svoj lastni spis! Kot da se utaplja, se nas je, oziraje se osuplo okrog sebe, obnemelo oprijemal z nemočno ogorčenimi pogledi!«

V kulturnem delu programa slovesnosti je nastopil tudi Drago Jančar, prijateljem pa je, kot piše Snoj, okrađeni pisatelj pri belem dnevu pojasnil, da je že pred dnevi pustil sestavek Spomenki v prepisu. »Pljusk iz piskra ali naključje, da dvema od vsega iz vseh časov porabnega prav neki staromodni 'Pridigar' pade na pamet istočasno?« se je retorično vprašal Snoj. In sklenil: »Tako se je pred našimi očmi – pred mojimi, ki imajo kurjo slepoto za strankarske spletke, zagotovo prvič – pri belem dnevu skotila zarota. In dobila je mlade in iz teh in takih zarot se je teh nekaj poroških desetletij nasrlo na tone in zdaj jih imamo ko dreka.« Ni znano, da bi o tej »zaroti« kdaj pripovedoval tudi najbolj prizadeti Jančar. ■

Ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in predsednik predsedstva Milan Kučan na dan razglasitve plebiscita

ivan.puc@reporter.si

Izključevanje in sprava

IVAN PUC ob obletnici roške pogrebne maše in slovesnosti

**Upamo, da bosta letošnja pozorna
govornika,
predsednik
države in vlade,
zalegla, da se
napovedan izkop
žrtev iz brezna
pri Macesnovi
gorici in nato
njihov pokop
izvede čim prej.**

Kakšen je bil doseg »spravne« slovesnosti v Kočevskem rogu pred tremi desetletji, 8. julija 1990? Nekateri menijo, da se z vsakim razglašanjem sprave nasprotja in delitve v družbi le še pogloblja. Komaj izvoljeni predsednik predsedstva Milan Kučan je takrat lepo in spretno sukal besede s pomočjo *Pridigarja*, takoj po vojni za Slovenijo pa je bil, denimo, najbolj opazen sponzor zbiranja podpisov pod peticijo za odstop vodje vrhovnega tožilstva Antona Drobniča. Nekdanji domobranec je ta položaj prevzel v začetku decembra 1990. (Podpisa sta pridala tudi demosovca Dimitrij Rupel in Dušan Plut.) Govornik na spravi slovesnosti v Kočevskem rogu je tako še naprej stopal po starih poteh izključevanja dela naroda in pozabil, da je čas (državlanske) vojne minil in da je zdaj čas miru. Ali je politična dejavnost republiškega javnega tožilstva Drobniča v komaj ustanovljenem društvu Nova slovenska zaveza združljiva za njegovo funkcijo, se je spraševal skupaj s podpisniki prvi človek v državi. Vprašanje je skrajno spolitizirano, NSZ seveda ni politična organizacija.

V času, ko se je pripravljala pogrebna spominska maša za žrtve revolucije, ni bilo razčiščeno, kaj se bo zgodilo s političnimi emigranti, ki so bili še vedno na spisku za aretacijo. Na pogovorih predsed-

stva s Cerkvijo in zvezo borcev (ne pa tudi s preživelimi domobranci, ti so se o slovesnosti menili le s Cerkvijo) glede poteka slovesnosti so se menili tudi o odpravi zakonov, ki Slovincem še vedno preprečujejo vrnitev domov. Šlo naj bi pravzaprav za sezname ljudi, ki naj bi jih aretirali ob prihodu na mejo. Ivo Žajdela je v takratni *Demokraciji* o policijskem seznamu devetnajstih ljudi, ki si niso upali vrniti domov, zapisal: »Če lahko in če moramo trpeti tu med nami Mačka, Polaka, Ribičiča in podobne, če lahko živimo s štiridesetimi še vedno živimi slovenki 'narodnimi heroji', če lahko živimo še s 84.000 (!) drugimi nekdanjimi borci, potem lahko in moramo živeti še s temi devetnajstimi.«

Ne glede na vse, kar nas je in nas še lahko moti, je bila pogrebna maša in slovesnost po njej velik zgodovinski dogodek. Z njim je bil zlomljen največji slovenski tabu in nič nenavadnega ni, da je potekal tako, kot je. Še v globokem strahu pred grožnjami in provokacijami ter z roko Janeza Kocijančiča v desnem žepu ... Čeprav ne občutimo vedno, da je zdaj res čas miru, upamo, da bosta letošnja pozorna govornika, predsednik države in vlade, zalegla, da se napovedan izkop žrtev iz brezna pri Macesnovi gorici in nato njihov pokop izvede čim prej. ■